

Koncepcia inovácie interdisciplinárneho kulturológického výskumu nezávislej kultúry a umenia

Július Fuják

Abstrakt

Príspevok sa zameriava na otázky inovácie súčasného kulturológického výskumu prednostne v oblasti nezávislých modalít kultúry a umenia. Novodobý interdisciplinárny kulturológický výskum by sa mal pohybovať na pozadí reflexie protipostavenia a premien oficiálnej a nezávislej kultúry v synchronnom i diachronnom pohľade, ako aj v multikulturných kontextoch a v rozmanitých sférach. Autor navrhuje konkrétne oblasti tohto špecifického interdisciplinárneho výskumu nezávislej kultúry. Zároveň vo vzájomnom usúvzťažnení s ním sa zaoberá kulturológiou (nielen nezávislého) umenia. V závere načrtáva víziu novej transformácie nitrianskej Katedry kulturológie v budúcnosti na pedagogicko-vedecký Ústav kulturológických štúdií, zahŕňajúci o. i. Oddelenie nezávislej kultúry a kulturológie umenia.

Kľúčové slová

kulturológia, interdisciplinarita, nezávislá kultúra, kulturológia umenia, inovácia výskumu

Potreba vnútorne, zmysluplne usúvzťažneného interdisciplinárneho výskumu sa javí v súradniciach súčasnej kulturológie ako ťažisková práve v období pretrvávajúcej krízy vedeckého vedenia, súvisiacej o. i. s performativitou, čiže s utilitárnym zužovaním jeho funkcie na legitimizovanie istej kontroly nad realitou (J. F. Lyotard), ako aj so snahami redukovať spoločenskú hodnotu vedy na jej tzv. trhovú využiteľnosť a potenciál. V takomto prostredí dlhodobého zneužívania, podhodnocovania významu a následného znevýhodňovania postavenia humanitných a spoločenských vied sa otázka prehodnotenia obsahu hlbinne interdisciplinárneho založenia kulturológického výskumu stáva jednou z kľúčových úloh, ktoré pred ním v 21. storočí stoja.

Po významných epistemologických zmenách od tzv. obratu k jazyku v polovici 20. storočia – vteleného o. i. do filozofie Martina Heideggera a Ludwiga Wittgensteina a ich odklonu od substancionalnej ontológie k ontológii zmyslu ľudského bytia a pobytu – až po paradigmaticky inakostné, subverzne produktívne myslenie postštrukturalistov Rolanda Barthesa, Michela Foucaulta, Jacquesa Derridu, Emmanuela Lévinasa, Gillesa Deleuza a i., sa súčasná kulturológia ocitá v situácii rázcestia: buď zostane v mantineloch (pre miestne súradnice neraz príznačnej) sebareferenčnej provinčnej uzavretosti s odkazom na niektoré dnes už zjavne prekonané tradičné koncepty, alebo sa stane súčasťou revitalizačného úsilia skúmať kultúrne a umelecké fenomény v intenciách nevyhnutne interdisciplinárnej komplementárnosti postmoderného vedeckého diskurzu kulturológických štúdií, previazaného so súčasnou semiotikou, filozofiou, antropológiou, estetikou, umenovedami, lingvistikou, etikou, sociológiou, históriou, psychológiou a inými spoločenskými, prípadne príbuznými prírodovednými disciplínami.

Treba pripomenúť, že v nitrianskom kontexte možno v tejto oblasti paralelne metodologicky a koncepcne nadväzovať na niektoré veľmi cenné, originálne, dodnes inšpiratívne výskumy tzv. Nitrianskej semiotickej školy, či už jej literárnovednej a estetickéj vetvy Františka Mika a An-

tona Popoviča, Ľubomíra Plesníka, alebo jej kulturologickej línie Petra Libu, Vincenta Šabíka, Dalimíra Hajka, rozvíjané aj na pracovisku Katedry kulturológie ich žiakmi, resp. nasledovateľmi, ku ktorým patrí Július Fuják či Miroslav Ballay.

Nakoľko predstava o jednej determinujúco dominantnej – či už slovenskej, stredoeurópskej, európskej, euroamerickej, ázijskej, africkej atď. – kultúre je dnes neudržateľná, mali by sme skôr hovoriť o nehierarchizovanej komplementarite rôznych diskurzov rozmanitých kultúr. V rámci nich sa však ako jedna z ťažiskových vynára téma akosti a premien tzv. nezávislých modusov kultúrneho spolubytia, svojbytných, autonómnych, autentických a nezávislých na oficiálnej, z pozície istých ideológií pretežovanej kultúre. Novodobý interdisciplinárny kulturologický výskum by sa mohol, resp. mal pohybovať na pozadí reflexie protipostavenia a premien tzv. oficiálnej a nezávislej kultúry, ktorých konfrontáciu možno mapovať časopriestorovo v synchrónnom i diachrónnom pohľade a v multikultúrnych kontextoch v rozmanitých oblastiach. S ohľadom na uvedené skutočnosti by sa vedecký výskum na Katedre kulturológie FF UKF v Nitre mal o. i. prioritne orientovať na reflexiu široko ponímanej tzv. *nezávislej kultúry* (v konfrontácii s oficiálnou kultúrou) a v rámci neho rôznych alternatívnych kultúr a subkultúr, rovnako aj, vo vzájomnom usúvzťažnení, na *kulturológiu umenia* (špecificky sa vymedzujúcej voči sesterským disciplinám, estetike a kunsthistórii).

1. Oblasť výskumu nezávislej kultúry

V poslednom období v rámci aktuálneho kulturologického diskurzu vyvstávajú ako reálne problematika a potreba terminologického vymedzenia samotného obsahu (vnútorne divergentného a neraz vágne chápaného) pojmu *nezávislá kultúra* najmä v meniacich sa podmienkach transformácie našej spoločnosti po roku 1989. Ekonomicko-politické reálie postindustriálneho (neo)kapitalizmu, absolutizujúceho liberalizmus „regulačnej úlohy“ tzv. voľného trhu – redukujúci a premieňajúci človeka, resp. pracovnú silu na spotrebiteľa a konzumenta (ako aj, povedané slovami J.-F. Lyotarda, napokon aj samotného vedenia pretransformovaného na predmet spotreby), a to v nepredvídateľne nestabilných súradniciach súčasnej kontrolnej spoločnosti (G. Deleuze) – radikálne zmenila samotné zameranie a profiláciu nezávislých kultúrnych a umeleckých aktivít aj na Slovensku.

V opozícii voči zlyhávajúcim modernistickým konštruktom tajného spojenectva racionality s mocou v jej rozmanitých spoločenských prejavoch – aj v tzv. oficiálnej kultúre – sa v priamej nadväznosti na produktivnosť tzv. kontrakultúry 60. rokov 20. storočia, resp. našej undergroundovej a alternatívnej kultúry 70./80. rokov aj u nás vytvárali, resp. dodnes vytvárajú rôzne alternatívne platformy inej, nezávislej kultúry a umenia. Potreba hľadania iných riešení a modelov kultúrno-spoločenského života totiž priamo súvisí s narastajúcou nedôverou v legitimitu politického systému a zmysluplnosti ekonomického rastu „za každú cenu“ a „bez ohľadu na dôsledky“. Rôzne oblasti – umenie, ekológia, sociálna práca v komunitách, náboženské, resp. duchovné aktivity a pod. – sú tak rozvíjané neraz mimo hlavnú spoločenskú os bez nutnosti a potreby participovať na mechanizmoch jej fungovania (J. Poláková). Význam týchto kultúrne a umelecky alternatívnych, na dominantných ideológiách nezávislých iniciatív a činností treba vidieť aj v kontexte vzrastajúcej expanzie komerčného, masmediálneho zábavného priemyslu a kultúry „simulakra a image“ (J. Baudrillard, F. Jameson), v rámci ktorého sa výrazne posúva, umenšuje, upozadzuje a vytesňuje miesto, resp. postavenie hodnotnej kultúry, vedy a umenia ako takých.

Nezávislú kultúru však možno skúmať – a to je priestor, ktorý v slovenskom kulturologickom kontexte zostáva nie celkom preskúmaný – aj v zmysle nachádzania a pomenovania jej zjavnej

dejinnej kontinuity a rezistencie, t. j. v kultúrno-historicky hlbšom diachrónnom pohľade (pars pro toto: rané, menšinové nezávislé kresťanské spoločenstvá ako kultúrno-náboženská „undergroundová“ alternatíva), ako aj vo vzťahu k ťažiskovému pojmu *metanoia*, čiže vnútorného, individuálneho i skupinového rozhodnutia obratu k nezávislosti, na konvenčných, „osvedčených“, bezrizikových modeloch myslenia a konania nezávislým modusom „pobytu“.

Ďalším nezanedbateľným predmetom interdisciplinárneho kulturologického výskumu by mali byť premeny a transformácie nezávislých kultúrnych iniciatív, resp. procesy ich „zmutovania“ na oficiálne protežované formy kultúry a umenia tak v rôznych historických obdobiach (modelovo: prechod kresťanstva do polohy väčšinovej, dominantnej kultúry oficiálneho „štátneho“ náboženstva) ako aj v súčasnosti.

Zmyslom výskumu nezávislej, autonómnej a autentickej kultúry je v konečnom dôsledku o. i. docenenie jej významu z hľadiska jedinečného hodnotového vkladu do kultúrneho dedičstva nášho národného, ako aj interkultúrneho spoločenstva.

2. Oblasť kulturologického výskumu umenia

V komparácii s filozoficky orientovanou estetikou a špecializovanými umenovedami, resp. kunsthistoriou by sa mal trans-/interdisciplinárny výskum na Katedre kulturológie FF UKF v Nitre orientovať aj na kulturologickú reflexiu umenia v intenciách rozvíjania vedeckej disciplíny *kulturológie umenia*, a to vo väzbe na konkrétne umelecké médiá (napr. hudobná kulturológia, divadelná kulturológia, literárna kulturológia, filmová kulturológia, kulturológia intermédií a pod.). Malo by v nej ísť o akcentovanie teoreticko-kulturologickej optiky interpretácie špecifickej *sui generis* fenomenality umelecko-estetických výtvorov, čiže zohľadnenie širších, avšak principiálne zakladajúcich konkrétnych kultúrno-spoločenských a historických reálií, avšak videných cez prizmu dobových existenciálnych determinánt, ktoré by mohla skúmať tzv. existenciálna vetva kulturológie. Pre túto obapolnú optiku je fundamentálne dôležitá nie povrchová, ale hĺbková interdisciplinárna analýza z pozície vzájomnej previazanosti kulturologického, semiotického, filozofického, sociologického, lingvistického, psychoanalytického atď. videnia, čo by mohlo priniesť nové poznanie aj v oblasti vedecky odbornej reflexie umenia.

Na našom pracovisku obe oblasti výskumu (1. a 2.) už majú istú tradíciu a položený základ v publikovaných vedeckých výstupoch, vedeckých monografiách, odborných prácach, štúdiách, učebných textoch, zborníkoch, vedeckých podujatiach a prednáškach.¹ Ich perspektívne rozvi-

---

¹ Na pracovisku Katedry kulturológie FF UKF v Nitre sa riešili, resp. riešia za posledných približne desať rokov o. i. nasledovné oblasti výskumu súčasného nezávislého umenia a kultúry, a to v čiastkových sférach rôznych projektov, resp. v samostatných štúdiách a odborných textoch uverejnených u nás i v zahraničí (v zátvorke uvádzam hlavných autorov, ktorí ich v tejto podobe skúmajú). Výberovo ide o...:

...oblasť výskumu hudobnej nezávislej kultúry:

- reflexia významu slovenských hudobných alternatív (SHA), resp. ich hudobno-tvorivých a organizačných platforiem. Predstavitelia SHA (Lesní Speváci, Transmusic Comp., VENI, rocková alternatíva, Spoločnosť pre NEkonečnú Hudbu /SNEH/ a i.) pretvárali hudobný život tvorbou i organizovaním podujatí, vytvárajúc alternatívnu hudobno-kultúrnu sieť. V neposlednom rade sa výskum danej problematiky rieši aj v optike alternatívneho hudobno-semiotického myslenia v odkaze na postmodernú filozofiu a estetiku (Július Fúják);

...oblasť výskumu audiovizuálnych druhov nezávislého divadelného a filmového umenia:

- postihnutie transformujúcich sa prejavov uvedených oblastí nezávislej kultúry na Slovensku a mapovanie nezávislej divadelnej scény a filmu u nás a o. i. ich reflexiu v rôznych kultúrnych nezávislých centrách a uzloch (Centrum kreativity a umenia v Bátovciach, Záhrada n. o., Stanica Žilina – Záriečie, a i.). Ide o systematizujúci exkurz do fenoménu nezávislého divadelného a filmového umenia, podujatí, festivalov, atď. (Miroslav Ballay, Marcela Králiková)

nutie – v zmysle vzájomne obohacujúceho, komplementárneho prepojenia vedeckého výskumu a vysokoškolskej pedagogickej praxe na I., II. stupni a doktorandskom štúdiu – napokon potvrdzuje aj nový, už v praxi uplatňovaný študijný program, v ktorého korpuse sú organicky implementované disciplíny *Subkultúry v kulturologickej reflexii*, *Semiotika kultúry a umenia*, *Postmoderná v spoločenskom živote a umení*, *Nezávislá kultúra a umenie na Slovensku*, *Interpretácia súčasnej hudby* a i.

* * *

S ohľadom na uvedené skutočnosti je možné pokladať za prioritné v intenciách inovácie interdisciplinárneho kulturologického výskumu nasledovné oblasti:

- Vymedzenie kategoriálneho pojmu *nezávislá kultúra*: filozoficko-semioticko-kulturologické vymedzenie obsahovej akosti samotného pojmu „nezávislej kultúry“ a postihnutie jej rozmanitých súvzťažností a kontextov – v dejinne synchrónnom i diachrónnom pohľade – s ohľadom na zhodnotenie jej významu z hľadiska podielu na tvorbe nášho slovenského, stredoeurópskeho, európskeho, mimoeurópskeho i svetového kultúrneho dedičstva;
- Vymedzenie subkategoriálnych pojmov alternatívna kultúra a subkultúra, resp. menšinová kultúra a zhodnotenie ich kultúrno-spoločenského i sociálneho dosahu vo vzájomných možných presahoch;
- Výskum subkultúr: beat generation, hippies, freaks, glam, punk, new wave, grunge, hard core, cyberpunk, gothic, emo atď. v interdisciplinárnej komparácii ich obsahu a vývoja v zahraničí a u nás;
- Výskum pôsobenia alternatívnych spoločenstiev a komunít (napr. permakultúra, alternatívna medicína, alternatívne náboženské spoločenstvá a i.) u nás i v zahraničí;
- Výskum nezávislej vs. oficiálnej kultúry v priestore masmediálnej komunikácie a internetu;
- Výskum uvedených, ale i rôznych súvisiacich kultúrnych fenoménov z pozície existenciálnej kulturológie (v symbiotickom previazaní s existenciálnou semiotikou);
- Výskum *kulturológie umenia* v časovo synchrónnom i diachrónnom pohľade v rámci slovenského, stredoeurópskeho, európskeho a mimoeurópskeho kontextu so zameraním na vzťahy a transformácie nezávislej a tzv. oficiálnej kultúry, v predpokladanej špecializácii na nasledovné oblasti (vo všetkých prípadoch ide o interdisciplinárne kulturologické štúdie):

kulturológia literatúry
kulturológia hudby
kulturológia divadla a filmu
kulturológia výtvarného umenia
kulturológia intermediálneho umenia
(prípadne kulturológie iných druhov umenia).

Oblasť výskumu nezávislých kultúrnych centier:

- výskum zameraný na povahu a dramaturgiu alternatívnych kultúrnych centier na Slovensku. Ich vznik a pôsobenie znamenajú synergiu aktivít v podobe revitalizácie ich funkčného priestoru s cieľmi oživiť kultúrnu a umeleckú klímu danej lokality. Ide o Stanicu Žilina-Záriečie, Tabačka a Kasárne Kulturpark Košice, Klub Lúč v Trenčíne, Tranzit, A4 - Nultý priestor a Štúdio, Štokovec a i. Diferenciačným kritériom charakteru ich nezávislosti je koncepcná a kultúrna autonómnosť. (Jana Slezáková).

* * *

Na základe uvedeného je možné uvažovať v perspektíve nasledujúcich rokov o možnej reálnej inštitucionálnej transformácii Katedry kulturológie FF UKF v Nitre na vedecko-pedagogický **ÚSTAV KULTUROLOGICKÝCH ŠTÚDIÍ**. V rámci neho by pôsobili v istej vymedzenej miere autonómnosti nasledovné vysokoškolské výskumno-pedagogické oddelenia univerzitného charakteru (príčom nie je vylúčené aj postupné vyprofilovanie inak vedecko-výskumne zameraných oddelení):

- Oddelenie nezávislej kultúry a kulturológie umenia
- Oddelenie slovenskej kultúry (činnosť náplne podľa koncepcie prof. PhDr. Petra Žeňucha, DrSc.)

Záverom sa žiada podotknúť, že akcent kladený na inovatívne nezávislý trans-/interdisciplinárny charakter výskumu charakteru rozmanitých modusov kultúry a umenia sa týka nezastupiteľne aj samotnej povahy a založenia vedeckého skúmania (isto nielen) nitrianskej kulturológie. Svojím založením vnútorne zaangažované, súčasnými progresívnymi vedeckými diskurzmi poučené, originálne humanitné výskumy totiž nemôžu byť „metanoicky“ nezávislé. História a súčasnosť Nitrianskej školy či už semiotických, literárnovedných, estetických a v neposlednom rade kulturologických štúdií o tom podáva (a verne, že i v budúcnosti podá) nemálo dôkazov. Jedným z nich ako výraz aktuálne živého záujmu o výskum nezávislej kultúry a umenia na Filozofickej fakulte Univerzity Konštantína Filozofa (FF UKF) v Nitre je vznik humanitného vedeckého klubu *Metanoia* na jej pôde roku 2016 – zameraného na interdisciplinárnu vedeckú reflexiu tejto oblasti –, ktorého členmi sú vedecí, vedecko-pedagogickí pracovníci a doktorandi z rôznych pracovísk FF UKF: Katedry kulturológie, Ústavu literárnej a umeleckej komunikácie, Katedry etnológie a folkloristiky, Katedry rusistiky, Katedry všeobecnej a aplikovanej etiky, ako aj externých odborných pracovísk (Turčianska galéria v Martine, Štátny archív v Nitre a i.).

Apríl 2015 (rev. 2016)

Literatúra

- GÁL, E. & MARCELLI, M. (eds.): *Za zrkadlom moderny*. Bratislava : Archa, 1991, 320 s. ISBN 80-7115-025-8
- HARRINGTON, A. a kol.: *Moderní sociální teorie*. Praha : Portál, 2006, 495 s. ISBN 80-7367-093-3
- POLÁKOVÁ, J.: *Perspektiva naděje. Hledání transcendence v postmoderní době*. Praha : Vyšehrad, 1994. ISBN 80-7021-150-4

The Conception of Innovation of Interdisciplinary Culturological Research of Independent Culture and Art

The paper is focused on questions of the culturological research innovation mainly in the field of independent modalities of culture and art. Modern interdisciplinary research of culture studies should be situated in a background of reflexion of contraposition and changes of the official culture and the independent culture in synchronous and diachronous view, as

well as in multicultural contexts and various spheres. The author proposes the concrete fields of this specific interdisciplinary research of independent culture. At the same time he deals with the culture studies of (not only independent) art in mutual connection with research of aforesaid fields. In the final deduction he drafts a vision of possible transformation of Nitrian Department of Cultural Studies in a future to pedagogic-scientific Institute of Culturological Studies, which incorporates The Section of independent culture and culturology of art, among others.

Prof. PhDr. Július Fuják, PhD.

Katedra kulturológie FF UKF

Hodžova 1

949 01 Nitra

jfujak@ukf.sk